

Hans Rosing

Till den psykoneurala identitetens försvar

Det har varit glädjande för mig att min bok *Medvetandets filosofi* (Akademilitteratur/Schildts 1982) har uppmärksammats och diskuterats både i Sverige och Finland. Recensenterna har, med ett undantag, uttalat sig positivt om boken. I FT har boken recenserats av Peter Gärdenfors i nr 3:83. Ingmar Persson kommer i FT 2:84 med djuplodande kritik av kapitlet om psykoneural identitet.

Persson tycker att boken förtjänar ett bättre öde än att bemötas med tystnad. För att föregå med gott exempel analyserar han i detalj min framställning av identitetsteorin (IDT). Jag för min del finner Perssons kritik så stimulerande och utmanande att jag vill fortsätta diskussionen. För övrigt är IDT i dag så allmänt accepterad inom psykologin och neurovetenskaperna och t o m av massmedia och lekmän att det måste vara en viktig uppgift för filosofin att noggrant analysera den. Uttryck som "vi tänker med hjärnan", "tankarna finns i huvudet" ingår i dag i vardagsspråket. De kan visserligen tolkas på olika sätt men vanligen tycks de uppfattas mycket konkret och bokstavligt.

Nedan skall jag bemöta en del av Perssons kritik. (1) Persson skriver (s 23): "förbluffande nog stannar Rosing för en klassifikation av epifenomenalismen som en variant av materialism, även om han lägger i dagen en viss tvehågsenhet och på ett ställe karakteriserar den som en 'svag form av dualism' ". Enligt Persson är epifenomenalismen "tveklöst en dualistisk teori". Jag håller med om att epifenomenalismen *formellt sett* är en dualistisk teori. Enligt teorin är de psykiska processerna av helt annan art än de fysiska. Men *historiskt sett* hör epifenomenalismen ihop med materialismen. Epifenomenalismen är helt främmande för den klassiska platonsk-cartesianska dualismen. Att jag tog upp epifenomenalismen i samband med materialismen beror på att mitt sätt att bedriva filosofi alltid går ut på att försöka analysera och förstå teorier i deras historiska sammanhang. I sak torde vi vara eniga på denna punkt.

(2) Persson skriver: "... Rosing vacklar mellan att betrakta det *tillstånd* eller *faktum* vilket består i att en varelse förnimmer smärta som identiskt med K och att betrakta det *objekt* som förnimmes, smärtan, som identisk med K". (K används här som benämning på ett komplex av neurala processer). Han påpekar att jag ofta talar och tänker som om själva smärtan var identifikationsobjektet, och därför leds jag till "... diverse egendomliga krumbukter, som påståendet att det är en illusion att smärtan från en fotskada är lokaliserad till foten" (25). Något senare höjer Persson ett varnande pekfinger och skriver: "... vi får inte tillåta oss att säga att det förnumna i själva verket inte har de kvaliteter som vi förnimmer att det har, utan helt andra som vi aldrig kan förnimma att det har" (25).

Det är sant att jag inte beaktat skillnaden mellan smärta som ett tillstånd och smärta som objekt. Smärta är förstas inte ett objekt i samma mening som en bok eller en stol, men den har objektkaraktär därför att vi kan känna efter hurudan den är. Den har tydliga kvaliteter, den är lindrig, svår, outhärdlig, stickande, brännande, malande, bultande, pulserande. Den är också mer eller mindre tydligt lokaliserad, till en tand, till högra stortån, till magen. Man kan däremot inte säga att upplevelsen av smärta har dessa kvaliteter. Det bör heta "han upplevde en stark, skärande smärta i högra stortån", inte "han hade en stark, skärande upplevelse av smärta i högra stortån".

Enligt min tolkning av IDT innebär den att både smärtan som objekt och tillståndet att uppleva smärta måste identifieras med kroppsliga processer. (Vilka dessa kroppsliga processer kan tänkas vara är en ytterst komplicerad fråga som vi inte kan gå in på här. Jag talar i fortsättningen bara om fysiologiska processer utan att försöka precisera dem närmare). Jag tycker att det är alldeles onödigt att komplicera IDT genom att försöka visa att allt tal om smärta i själva verket är tal om tillstånd. (Använd Ockhams rakkniv!) Varför hävdar jag att vår subjektiva lokalisering av smärtan till en viss kroppsdel, t ex höger stortå, är en illusion? (Detta påstående har för övrigt väckt en hel del kritik från filosofiskt håll men inte från psykologiskt).

Enligt IDT är smärtan i stortån (S) identisk med vissa fysiologiska processer (K). I stortån finns inga fysiologiska processer som kan komma ifråga som smärtprocesser. De enda tänkbara processerna finns i hjärnan. Men om S finns i stortån och K finns i hjärnan så är det

omöjligt att $S=K$ och IDT måste vara falsk.

För att rädda IDT måste vi övertygande kunna visa att S i själva verket inte finns i tån utan i hjärnan. Vi måste alltså kunna visa att den smärta vi känner i tån egentligen finns i hjärnan. Allmänt uttryckt: vi måste kunna visa att smärtan objektivt sett inte befinner sig där som vi subjektivt upplever den, d v s att den subjektiva smärtlokalisationen är en illusion. Smärtan som sådan är förstås ingen illusion.

Vi bör lägga märke till att ordet "illusion" har två användningar, en logisk och en psykologisk. I sin logiska roll används ordet på samma sätt som ordet "misstag". I psykologin används ordet om en upplevelse (syn-, hörsel- etc) som är helt normal men som inte stämmer överens med verkligheten. Ett enkelt exempel: Vi kan alla se att gestalterna i en film rör sig. Men vi vet att i verkligheten rör de sig inte, utan det är frågan om stillbilder som rör sig över en duk med en hastighet av ca 20 bilder/s. Vi förnimmer sålunda en rörelse som inte existerar. Det är inte frågan om ett misstag i ordets egentliga mening. Vi upplever verkligen rörelse. På samma sätt är det med smärta. Vi upplever verkligen att smärtan finns i stortån, men i själva verket finns den i hjärnan.

Det är ett elementärt psykologiskt faktum att vi ofta förnimmer kvaliteter som föremål inte har – psykologiböckerna är fulla av exempel – liksom att vi ofta inte förnimmer kvaliteter som föremål har. Huruvida en upplevelse är en illusion eller inte är ett problem för den empiriska vetenskapen inte för filosofin. Nedan ger jag några exempel på empirisk evidens för att smärtlokalisationen är en illusion:

1. Om vi kappar av högra benet på en person så är det fortfarande möjligt att personen känner att det gör ont i höger stortå (s k fantomsmärta). Eftersom det är absurt att smärtan skulle vara lokaliserad i en lem som inte finns måste vi anta att den är lokaliserad någon annanstans.

2. Det är möjligt att koppla om nervbanorna så att nervimpulserna från högra stortån når det område i hjärnan som normalt tar emot signaler från vänstra stortån. När en spik tränger genom en persons högra stortå känner han en svår smärta i *vänstra* stortån. Han lokaliserar smärtan till fel stortå. Lokalisationen är alltså inte beroende av från vilken lem nervimpulserna kommer utan av *vilken del av hjärnan* som stimuleras.

3. Om man genom elektrisk stimulering av hjärnan åstadkommer komplex K så upplever personen en svår smärta i höger stortå trots att den är helt oskadd.

4. Om det relevanta området K i hjärnan bedövas så känner personen ingen som helst smärta i höger stortå vad man än gör med den.

Dessa empiriska data utgör en helt övertygande evidens för att den subjektiva smärtlokaliseringen är en psykologisk illusion. Vi behöver sålunda inte alls tillgripa den adverbiala analys, som Persson talar om (s 25) för att försvara IDT. Det räcker med att påpeka att smärtlokaliseringen är en subjektiv illusion och att S alltså i själva verket mycket väl kan vara lokaliserad till samma plats som K. Den empiriska evidens som finns tyder i själva verket på att så är fallet och kan sålunda tolkas som stöd för IDT.

(3) Jag skall avsluta med några synpunkter på Perssons diskussion av den version av IDT som jag kallar "strikt" i motsats till reduktionistisk. Enligt Persson är det jag kallar strikt IDT i själva verket". . . snarast en förtäckt form av epifenomenalism" (s 26). Vidare säger han: "Denna teori gör en eftergift åt dualismen: den medger existensen av mentala egenskaper som är artskilda från fysiska egenskaper" (s 26). På s 28 skriver han: "Det verkar således som om det skulle vara omöjligt att hålla isär den 'strikt' identitetsteorin och epifenomenalismen: båda är egenskapsdualistiska och båda måste därför laborera med psykoneurala lagar".

Persson har rätt i att jag behandlade den strikta IDT alltför ytligt i boken. Ärligt talat hade jag svårt att få ett grepp om denna version av IDT. Fortfarande känner jag mig osäker, men jag skall göra ett försök att dra en gräns mellan strikt IDT och epifenomenalism.

Enligt IDT (både strikt och reduktionistisk) är alla mentala tillstånd eller processer (eller objekt) identiska med materiella tillstånd eller processer. Enligt epifenomenalismen är det psykiska något icke-materiellt som orsakas av materiella processer. Men enligt strikt IDT är det psykiska verkligen materiellt.

Jag skall försöka förklara vad jag menar genom en analogi. Det finns en kvalitativ skillnad mellan en levande organism och död materia. Ändå har vi inga problem att betrakta livsprocesserna, rörel-

se, tillväxt, reproduktion o s v som materiella processer. (Det är förstås inte så länge sedan man trodde på en speciell livskraft som skötte livsfunktionerna. Många tror ju ännu att det finns en speciell själskraft som sköter de mentala funktionerna.) Vi säger inte att förökningen är något som korrelerar med materiella processer utan att den *är* en materiell process. Men det är långtifrån självklart att livsprocesserna kan reduceras (i någon intressant mening) till icke-livsprocesser. (Livsprocesserna innebär t ex ett upphävande av termodynamikens första lag *inom* organismen). Det är sålunda möjligt att hävda att liv är ett högre, emergent tillstånd hos materia. Men det gör inte livsprocesserna mindre materiella.

På samma sätt kan det mentala betraktas som ett högre, emergent tillstånd hos liv, och följaktligen hos materia. Vi kan använda predikat om levande entiteter som inte är tillämpbara på icke-levande. Men vi gör oss därmed inte skyldiga till någon egenskapsdualism. Predikatet "reproduktion" betecknar inte en egenskap som korrelerar med ett visst komplex av materiella processer. Det betecknar i själva verket detta komplex av emergenta materiella processer. De flesta människor som använder predikatet har ingen aning om vilka dessa materiella processer är. De avser inte dessa processer när de använder termen, men det hindrar inte att det som de avser i själva verket är identiskt med dessa processer. Detta torde vara självklart och det är ju det som vetenskapen i grund och botten handlar om: vad saker och ting verkligen är.

I analogi härmed används mentala predikat, t ex "smärta" inom ramen för den strikta IDTn som benämning på, inte en egenskap som korrelerar med någon komplex materiell egenskap, utan som benämning på just det materiella komplexet. Lekmannen använder visserligen ordet "smärta" om det som han upplever, men enligt IDT är det som han upplever ett högre, emergent materiellt komplex. Lika litet som en förklaring av reproduktionen i materiella termer innebär ett förnekande av att reproduktionen är ett reellt fenomen innebär förklaringen av smärta i materiella termer ett förnekande av smärtan som reell, mental process.

Den strikta IDTn är sålunda verkligen monistisk och skiljer sig därmed från epifenomenalismen. Men den är inte reduktionistisk i och med att den accepterar emergenta tillstånd. Den är interaktionistisk i

så måtto att den hävdar interaktion mellan materiella tillstånd på olika nivåer, t ex mellan mentala processer och livsprocesser.

Denna beskrivning är naturligtvis mycket skissartad, men det är inte här möjligt att gå in på detaljer. Det är emellertid viktiga och fascinerande problem vi här har att göra med och jag hoppas diskussionen skall fortsätta och fördjupas. □

Recension

Anders Gullberg, *Det fängslande planeringstänkandet och sökandet efter en verklighetsutväg*, Lund 1984 (distr.: Hb SALG, Gullberg, Råggatan 1, 116 59 Stockholm).

Denna avhandling i sociologi innehåller, förutom en granskning av teorier och tankar om samhällsplanering, en filosofisk diskussion om orsakssambands natur och hur vi bäst skaffar oss kunskaper om orsaker och effekter. Syftet är främst att ge en vetenskapsteoretisk grund för utvärdering av planeringsansatser.

Gullberg går till angrepp mot den sedan Hume vitt utbredda uppfattningen att orsakssamband inte är annat än korrelationer mellan typer av händelser. Han menar att en sådan kausalitetsuppfattning inte tar verkligheten på allvar utan blir fångad i en *ontologi* som projicerats från en i vid mening empiristisk och positivistisk *metodologi*. En sådan ontologi ser verkligheten som uppbyggd av "de isolerade och iakttagbara händelser som kan beskrivas som värden på variabler".

Som ett fruktbart och lovande alternativ – en "verklighetsutväg" – ansluter sig Gullberg till "den vetenskapsteoretiska realismen" som den förespråkats främst av Roy Bhaskar. Enligt denna realism finns nödvändiga samband i naturen, orsakssamband som vi finner dem är grundade i produktiva mekanismer.

Avslutningsvis vill Gullberg peka ut några metodologiska konsekvenser. Främst skall realismen ge en grund till en friare metodologi, byggd på "kontextuerande" fallstudier, jämfört med den gängse som ser det naturvetenskapliga experimentet som ideal.

De filosofiska delarna av *Det fängslande planeringstänkandet* är mycket ofullgångna. Kritiken mot den tradition Gullberg vill ta avstånd från blir alltför ofta bara en svepande polemik. Det realistiska alternativet presenteras i en form som bäst kan kallas ett kommenterat citatcollage. Det finns många intressanta tankespar i avhandlingen. Jag hoppas Gullberg kommer igen och försöker renodla sina *egna* tankegångar.

Bengt Molander